

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ

На правах рукопису

КОПАЛІАНІ Дар'я Сергіївна

УДК 004.032.26

**ЕВОЛЮЦІЙНІ НЕЙРО-ФАЗЗИ МЕРЕЖІ З КАСКАДНОЮ
СТРУКТУРОЮ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДАННИХ**

05.13.23 — системи та засоби штучного інтелекту

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата технічних наук

Науковий керівник
Бодянський Євгеній Володимирович,
доктор технічних наук, професор

Харків — 2015

ЗМІСТ

Розділ 1. Огляд стану проблеми та постановка задачі дослідження	3
Розділ 2. Моделювання та практичне застосування розроблених методів та архітектур	4
2.1. Моделювання самонавчання нейро-фаззі системи, що еволюціонує	4
2.1.1. Придумати назву1	4
2.1.2. Придумати назву2	10

РОЗДІЛ 1

**ОГЛЯД СТАНУ ПРОБЛЕМИ ТА ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ РОЗРОБЛЕНИХ МЕТОДІВ ТА АРХІТЕКТУР

2.1. Моделювання самонавчанняї нейро-фаззі системи, що еволюціонує

2.1.1. Придумати назву1. Одна з основних переваг, притаманних пропонуваній самонавчанняї нейро-фаззі системі, що еволюціонує, полягає в автоматичному визначенні оптимальної кількості кластерів та значення фазифікатора на кожному етапі оброблення даних. Першу серію експериментів було проведено на штучно зсинтезованих наборах даних з різним ступенем розмитості та перекриття класів аби дослідити вплив значення параметру фазифікації на якість кластерування в режимі реального часу відвідно до обраного критерію дійсності.

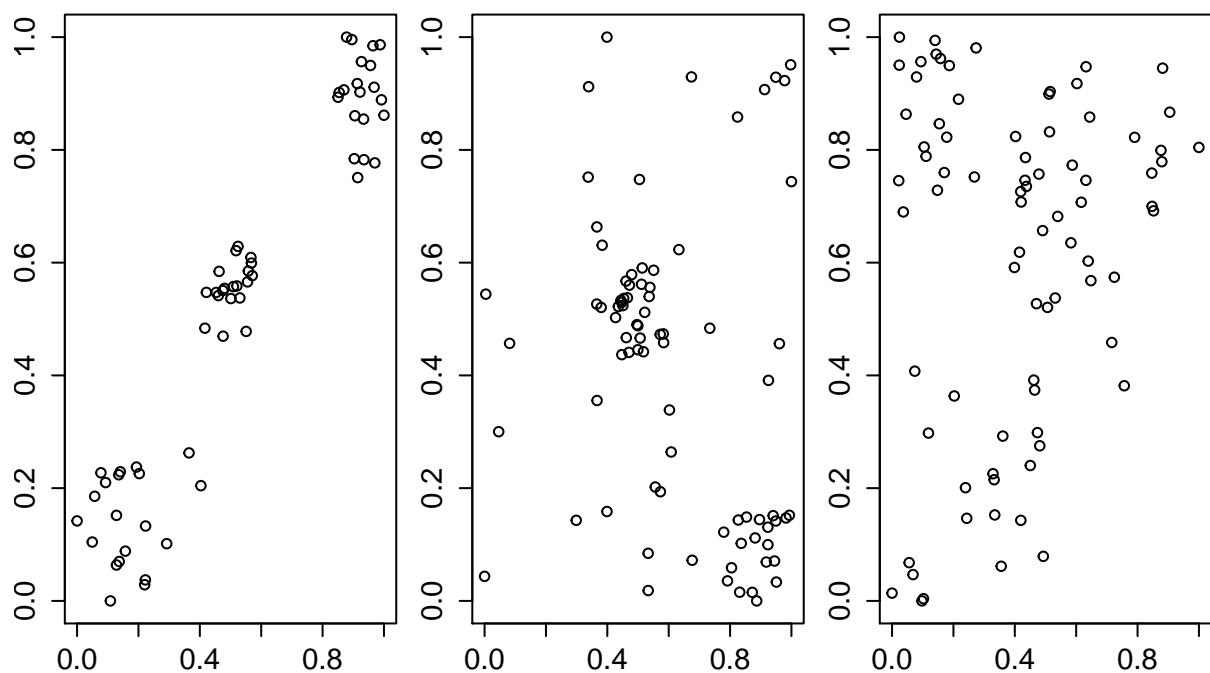

Рис. 2.1. Штучно сгенеровані набори даних

Каскад 1 ($m = 2$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.91758	0.7446	0.64787	0.59236
Індекс Ксі-Бені	0.052129	0.061034	0.092235	0.1294
Каскад 2 ($m = 3$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.92643	0.6609	0.50214	0.43305
Індекс Ксі-Бені	0.027232	0.06872	0.17281	0.26914
Каскад 3 ($m = 4$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.87218	0.5256	0.37605	0.31993
Індекс Ксі-Бені	0.15687	0.4153	0.84699	1.1765
Каскад 4 ($m = 5$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.73909	0.45445	0.32428	0.27063
Індекс Ксі-Бені	0.12985	0.30637	0.68584	1.0551

Таблиця 2.1

Індекси валідності (датасет 1)

Каскад 1 ($m = 2$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.78414	0.58928	0.53853	0.52239
Індекс Ксі-Бені	0.16668	0.30834	0.3745	0.38723
Каскад 2 ($m = 3$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	50084	0.71164	0.97275	0.4191
Індекс Ксі-Бені	0.009751	0.031235	0.087474	0.1323
Каскад 3 ($m = 4$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.91888	0.47532	0.32777	0.28912
Індекс Ксі-Бені	0.052563	0.1757	0.27516	0.33766
Каскад 4 ($m = 5$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.85618	0.34327	0.24778	0.22445
Індекс Ксі-Бені	0.048316	0.19887	0.34307	0.41228
Каскад 5 ($m = 6$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.81295	0.30709	0.21636	0.19214
Індекс Ксі-Бені	0.060896	0.19702	0.31393	0.38668

Таблиця 2.2

Індекси валідності (датасет 2)

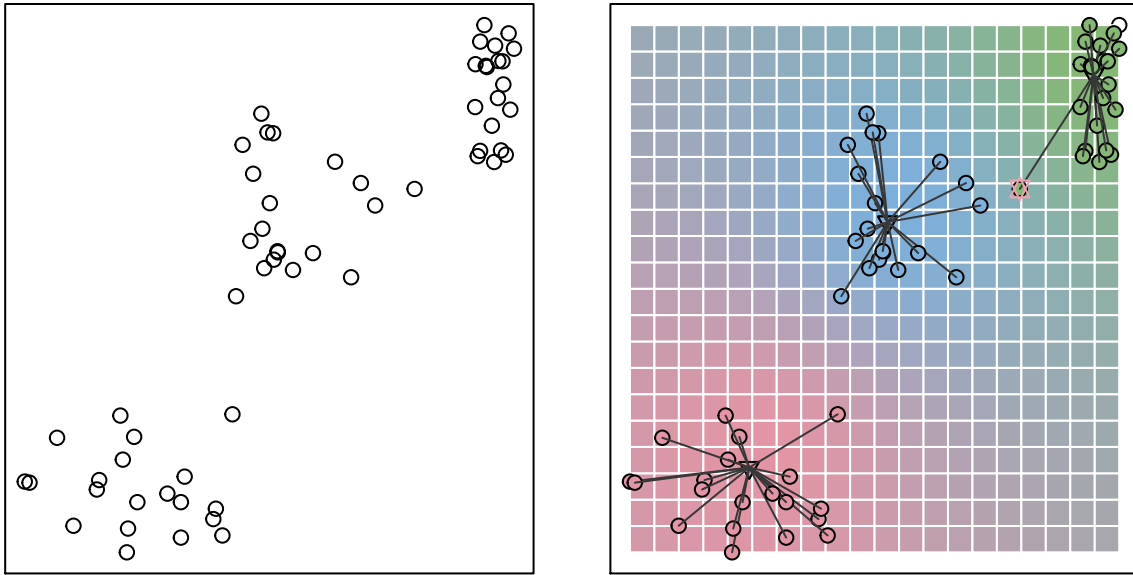

Рис. 2.2. Набір даних з чітко вираженими класами (Crisp dataset)

Кожен з наборів даних, що їх наведено на рис. 2.1 містить 80 спостережень з 2 ознаками (для наглядності) у кожному спостереженні. Тестові дані були сгенеровані таким чином, аби у першому наборі класи були чітко розподілені (crisp dataset), у другому наборі кластерні межі були дещо розмиті (fuzzy dataset), у третьому випадку класи сильно перетиналися (extra fuzzy dataset). Логічно припустити, що система, яка тестується, обере менше значення параметру фазифікації для першого датасету та більше для останнього, де межі класів спостережень є більш розмитими.

Спостереження надходили до нейро-фаззі мережі у послідовному режимі, вагові коефіцієнти нейронів були проініціалізовані використовуючи пакету модифікацію обраного алгоритму кластерування на датасеті з довільних двадцятьох спостережень відповідного набору даних (адже система, як і класичний fuzzy c-means, чутлива до ініціалізації). Локально оптимальні кількість кластерів та значення параметру фазифікації обумовлювалися максимальним середнім значенням рекурентних коефіцієнту розбиття РС (??)

та Ксі-Бені індексу (??): $\max \frac{PC_j^{[m]} + 1 - XB_j^{[m]}}{2}$ (у данному випадку використовувалося від'ємне значення Ксі-Бені індексу $1 - XB(k)$, оскільки щоменше

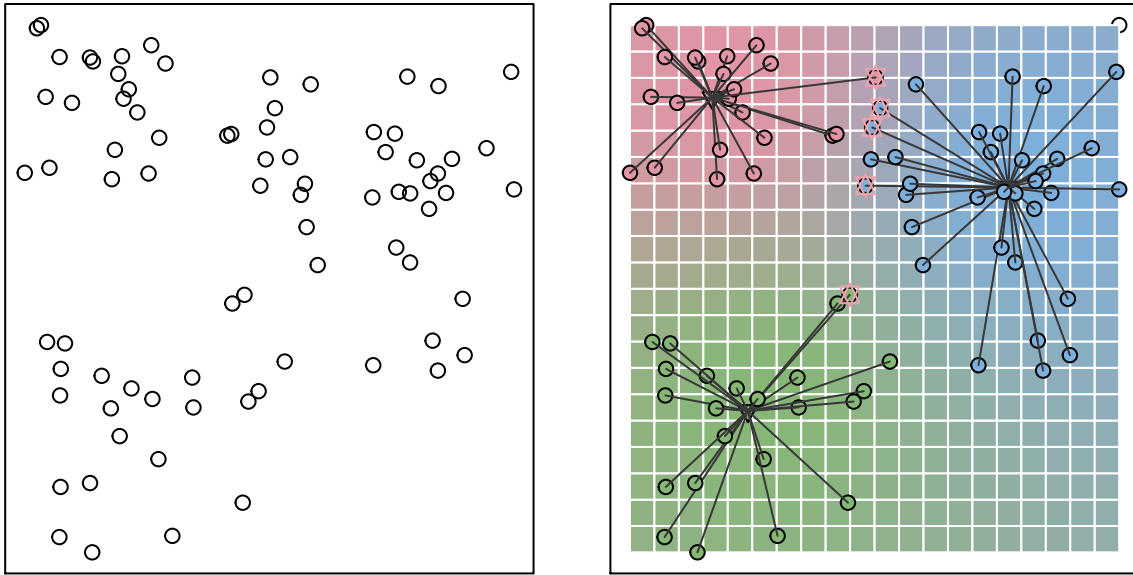

Рис. 2.3. Набір даних з нечіткими межами класів (fuzzy dataset)

$XB_j^{[m]}$, толішим є розбиття даних на кластери).

Для першого набору даних (crsip dataset), як і передбачалося, оптимальним виявився другий каскад ($m = 3$) з трьома кластерами і нейроном-переможцем із найменшим значенням параметру фазифікації $\beta = 2$ (рис. 2.2). Така конфігурація є оптимальною відповідно до обох використовуваних індексів валідності – найменше значення Ксі-Бені індексу $XB_j^{[m]}$ та найбільший коефіцієнт розбиття $PC_j^{[m]}$:

$$PC_1^{[2]} = 0.9009951,$$

$$XB_1^{[2]} = 0.03349166.$$

Лише одне спостереження у цьому датасеті (його позначено багряним квадратом) не належить жодному кластерові з ступінем більшим від 0.6. Індеси валідності нейронів системи наведені у таблиці 5.1.

Для набору даних з середньою вираженістю класів найліпшим виявився нейрон другого каскаду ($m = 3$) і фазифікатором $\beta = 3$ (таблиця 5.2). Як показано на рис. 2.3, декілька спостережень у центрі (позначені багряними квадратами) можна віднести до 2 кластерів з відносно високим ступінем на-

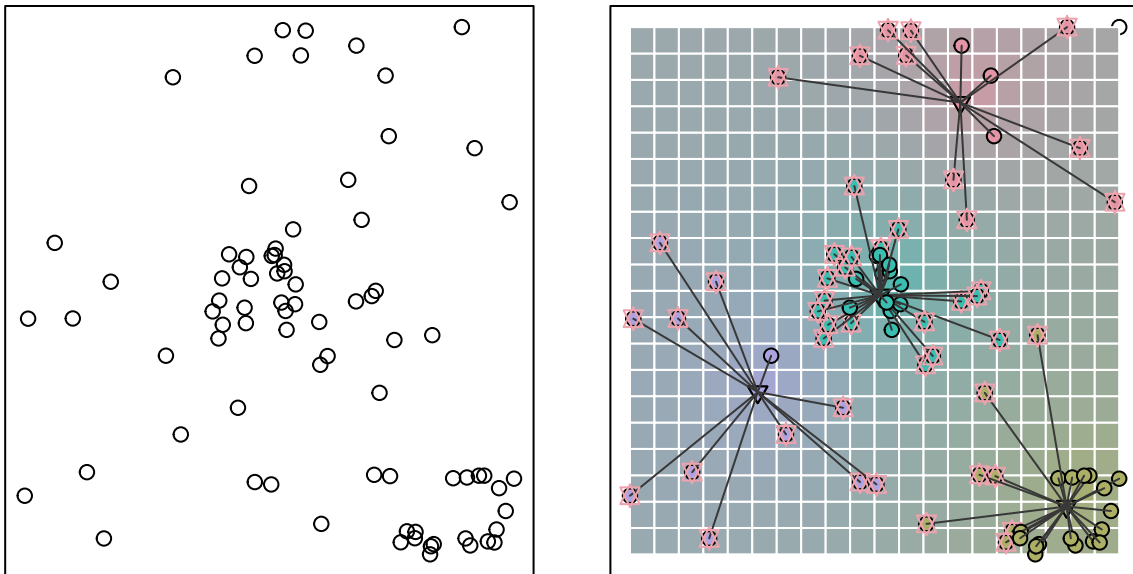

Рис. 2.4. Набір даних з класами, що перетинаються (extra fuzzy dataset)

лежності, проте більшість спостережень можна чітко розкластеризувати, що ілюструється високим значенням коефіцієнту розбиття, та дуже низьким Ксі-Бені індексом:

$$PC_2^{[2]} = 0.9727868,$$

$$XB_2^{[2]} = 0.087474.$$

Для набору з найменш чіткими межами класів (таблиця 5.3), система обрала нейроном-переможцем вузол третього каскаду ($m = 4$) з високим параметором фазифікації $\beta = 4$:

$$PC_3^{[3]} = 0.335525,$$

$$XB_3^{[3]} = 0.2128333.$$

На рис. 2.4 спостереження, для яких ступінь належності до будь-якого кластеру не перевищує 0.6, позначені багряними квадратами. Як і очікувалося, для цього набору даних кількість таких спостережень значно вища від попередніх датасетів з більш компактними та «чіткими» класами.

Каскад 1 ($m = 2$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.85094	0.71415	0.61734	0.57085
Індекс Ксі-Бені	0.10584	0.11462	0.13797	0.16101
Каскад 2 ($m = 3$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.61668	0.42848	0.37779	0.35884
Індекс Ксі-Бені	0.1754	0.20364	0.22364	0.23995
Каскад 3 ($m = 4$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.33458	0.44082	0.79405	0.29615
Індекс Ксі-Бені	0.20989	0.129	0.051039	0.26282
Каскад 4 ($m = 5$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.50244	0.33067	0.26029	0.23318
Індекс Ксі-Бені	0.37268	0.61417	0.79695	0.93626
Каскад 5 ($m = 6$)	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
Коефіцієнт розбиття	0.53279	0.29731	0.22648	0.19858
Індекс Ксі-Бені	0.27407	0.47298	0.60569	0.70716

Таблиця 2.3

Індекси валідності (датасет 3)

Для наглядності у всіх наведених рисунках кольором позначені не тільки розкластеровані спостереження і центри кластерів, а й задній план (фон) малюнків, що дозволяє візуально визначити, до якого кластеру система віднесла б нові спостереження. Не дивно, що, тоді як для перших двох датасетів важко визначити домінуючий колір, оскільки кластери їх спостережень більш менш компактні та явно виражені, для останнього набору даних домінуючий колір – сірий, сформований кольорами усіх кластерів, що ілюструє великий ступінь перекриття класів і, відповідно, високе значення оптимального параметру фазифікації β , що обрала система.

Ця низка експериментів проілюструвала як важливо вірно визначати параметр фазифікації, оптимальне значення якого у випадку оброблення даних у послідовному режимі з високою вирогідністю змінюється у часі, а саме здатність визначати оптимальне значення цього параметру в онлайн режимі є відмінною особливістю запропонованої самонавчанняї нейро-системи.

SelfLearningNetworkArtificialGeneratedExperiments

2.1.2. Придумати назву2. Наступна низка експериментів була проведена на наборі даних «Іриси Фішера» (Fisher's Iris data set). Це багатовимірний датасет для задачі класифікації, на прикладі якого англійський статистик та біолог Рональд Фішер в 1936 році продемонстрував роботу розробленого ним методу дискримінантного аналізу. Іноді його також називають «Ірисами Андерсона» (через те, що дані були зібрані американським ботаніком Едгаром Андерсоном). Цей набір даних став класичним і часто використовується в літературі для ілюстрації роботи різних статистичних алгоритмів.

Проте цей датасет рідко використовується у кластерному аналізі, адже межі класів «Verginica» та «Versicolor» не можна чітко визначити, ґрунтуючись на даних, що їх використовував Фішер (що легко продемонструвати за допомогою ієрархічного кластерування, рис. 2.5). Саме цим і цікавий для нас цей набір даних: коли класичні методи чіткого кластерного аналізу не справляються з задачею, може стати у нагоді система, що реалізує нечітке кластерування зі змінним параметром фазифікації та кількістю кластерів. Для більшості методів кластерного аналізу, зокрема для методу нечітких середніх (fuzzy c-means), необхідно заздалегідь задати кількість кластерів, і очевидним рішенням є прийняти $m = 3$, адже маємо три класи: Iris Verginica, Iris Versicolor та Iris Setosa (рис. 2.6)).

Точність кластерування за допомогою методу нечітких середніх за таких умов ($m = 3$, $\beta = 2$) рідко перевищує 83% (таблиця 5.4). (Оскільки для обраного датасету існують мітки з вірною класифікацією, ефективність кластеризації вимірювалася у відсотках точності щодо еталонного розбиття після дефазифікації.) Проте, якщо не обмежувати пропоновану систему у кількості кластерів (система ініціалізується інтервалом допустимих значень m (кількість кластерів) та параметру фазифікації β), вельми цікавими є результати кластерування нейронів кожного з каскадів.

У таблицях 5.5–5.8 наведені точність розбиття даних на 4, 5, 6 .... кластерів відповідно. Варто зазначити, що нейрони у пулі кожного каскаду реалізують метод нечітких середніх зі змінним значення фазифікатору, а отже

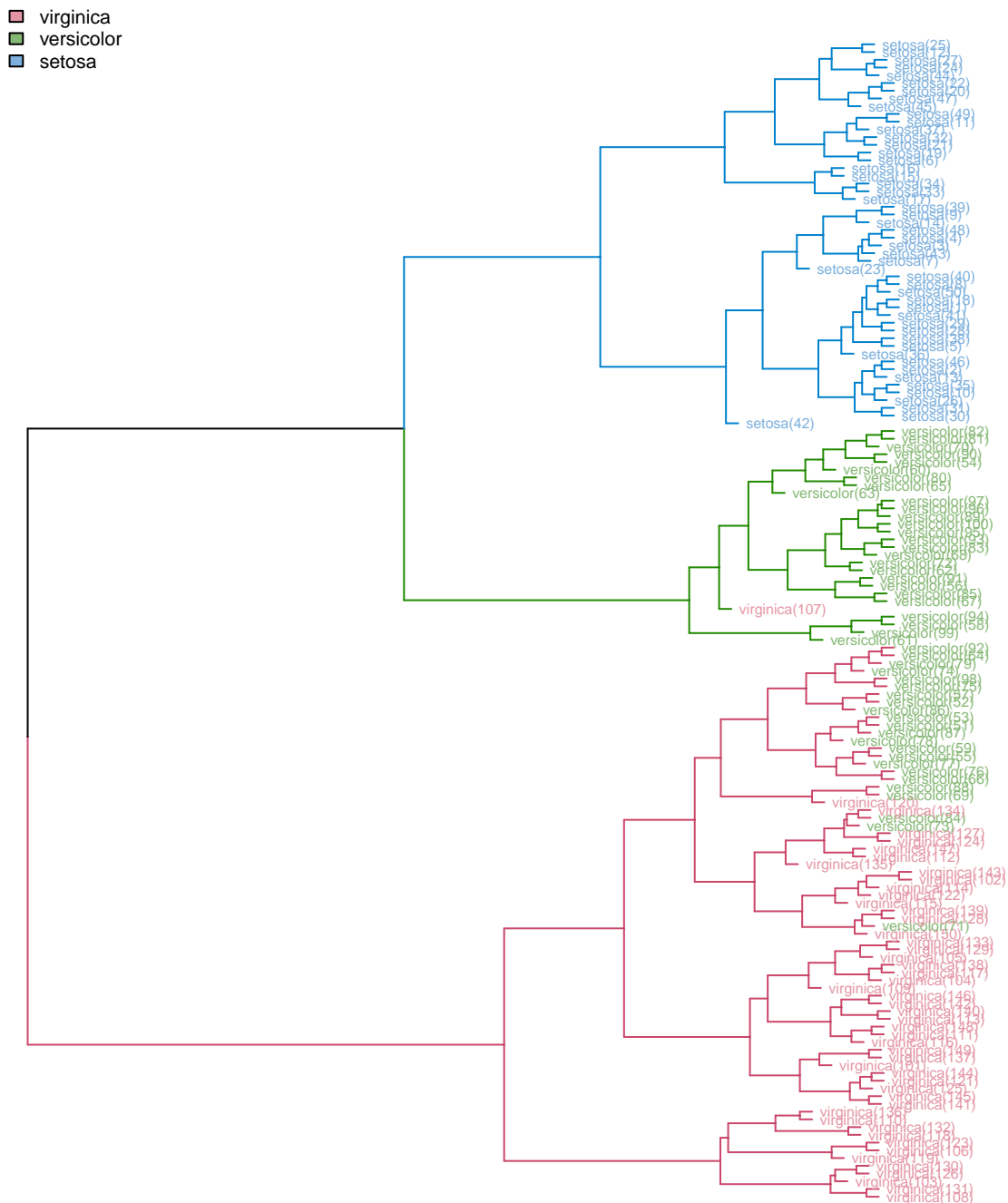

Рис. 2.5. Ієрархічне класування датасету «Іриси Фішера»

є чутливими до довільно ініціалізованих центрах кластерів, тому у таблицях наведені середня, мінімальна та максимальна точності кластерування (після дефазіфікації).

На рис 2.7 зображено залежність точності кластерування від кількості кластерів. Цікаво, що при, здавалося б, очевидному рішенні обрати кількість кластерів рівною трьом, отримуємо чиненнайгіршу точність кластерування

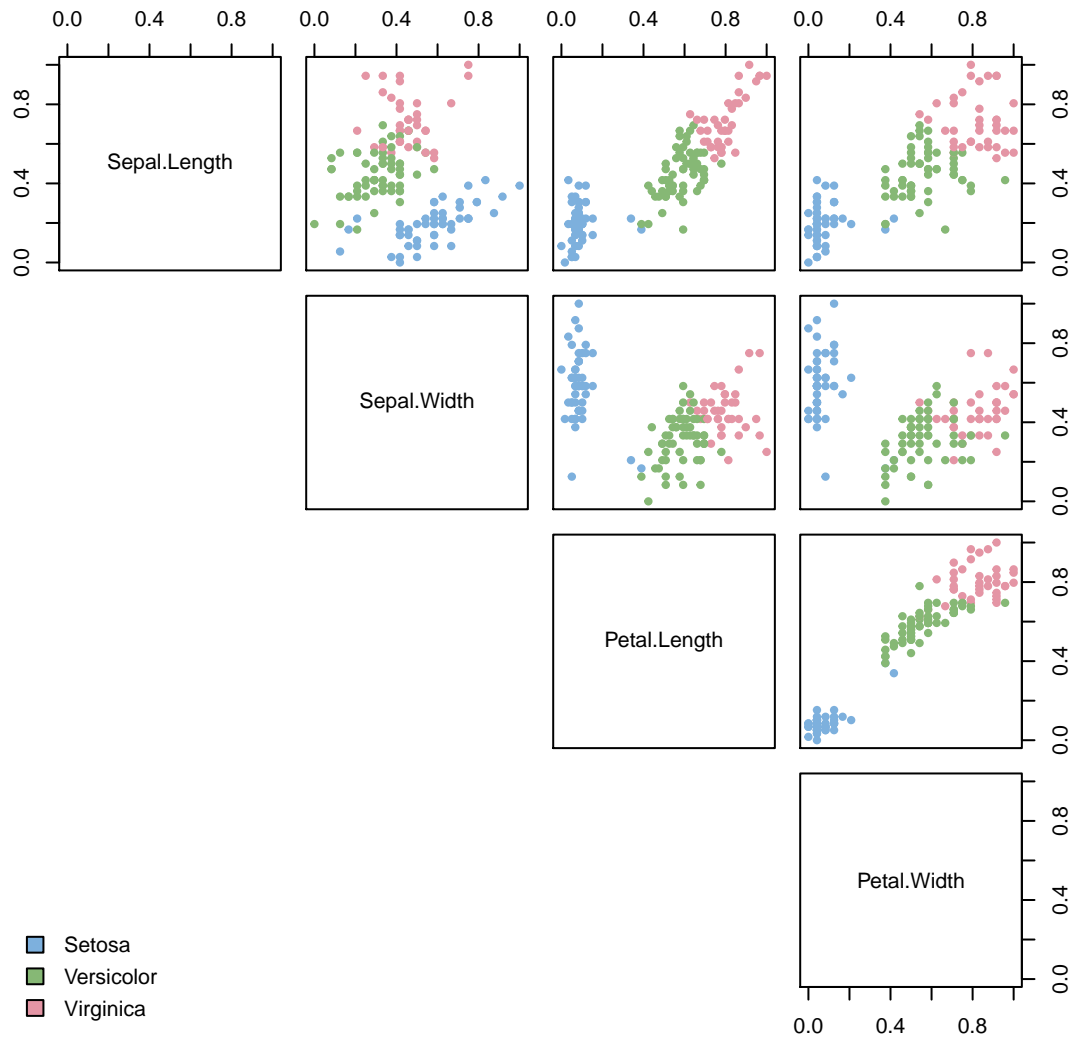

Рис. 2.6. Розкластерований датасет «Іриси Фішера» при $m = 3$, $\beta = 2$ (Точність кластерування – 96%)

(при $\beta = 2$) після дефаззифікації щодо еталонного розбиття (Для порівняння на рис reffig:ClusteredIrisDatasetM14Beta4 наведено розбиття, що його запропонували нейрони-переможці останніх каскадів з $m \gg 3$). Цьому легко знайти пояснення, адже метод нечітких k -середніх (а саме цей метод у цьому експерименті реалізують вузли пулів кожного каскаду) добре розпізнає кластери лише гіперсферичної форми. Проте кластер довільної (негіперсферичної) форми, можна розбити на декілька гіперсферичних підкластерів, що й відбувається у каскадах, де $m > 3$, що пропонують розбиття на дрібні кластери. На рисунках (...) наведені розбиття деяких каскадів, де кількість кла-

	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
avg	0.8313073	0.8741245	0.8709475	0.8888124
min	0.7859722	0.7533766	0.6615745	0.7656498
max	0.8534013	0.9166667	0.935051	0.9604701

Таблиця 2.4

Точність кластерування при $m = 3$

	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
avg	0.8728152	0.8900757	0.8984493	0.9048793
min	0.8049586	0.8360591	0.7576923	0.7830616
max	0.9036043	0.9555027	0.9703526	0.9703526

Таблиця 2.5

Точність кластерування при $m = 4$

стерів більша від кількості класів еталонної вибірки; тут можна побачити, що декілька кластерів, що після дефазифікації будуть віднесені до одного класу, наприклад, *IrisVirginica* розташовані поруч один з одним, тобто є складовими більшого кластеру негіперсферичної форми. Таким чином, видається доречним, навіть у випадку, коли відоме еталонне розбиття датасету, дозволити системі обрати кінцеву кількість кластерів самостійно, особливо у випадку, коли вузли системи реалізують однаковий метод кластерування. Варто зауважити, що у цьому випадку для визначення локально оптимального розбиття доцільно використовувати модифіковані індекси валідності, чи такі, що не залжать від відстані цетрів кластері, наприклад ті, що ґрунтуються на щільності (density-based).

	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
avg	0.8763557	0.8920323	0.8997049	0.8946681
min	0.8140523	0.8050926	0.79671	0.7576169
max	0.8140523	0.9416667	0.9659574	0.9636364

Таблиця 2.6

Точність кластерування при $m = 5$

	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
avg	0.879667	0.9128771	0.9105214	0.9117807
min	0.7610294	0.8188047	0.8370635	0.8388177
max	0.9316239	0.9756852	0.9628982	0.9689977

Таблиця 2.7

Точність кластерування при $m = 6$

	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
avg	0.879667	0.9128771	0.9105214	0.9117807
min	0.7610294	0.8188047	0.8370635	0.8388177
max	0.9316239	0.9756852	0.9628982	0.9689977

Таблиця 2.8

Точність кластерування при $m = 8$

	$\beta = 2$	$\beta = 3$	$\beta = 4$	$\beta = 5$
avg	0.9369168	0.9448829	0.9383179	0.9403416
min	0.8847819	0.8953380	0.8787879	0.9069805
max	0.9731262	0.9754579	0.9918301	0.9762515

Таблиця 2.9

Точність кластерування при $m = 14$

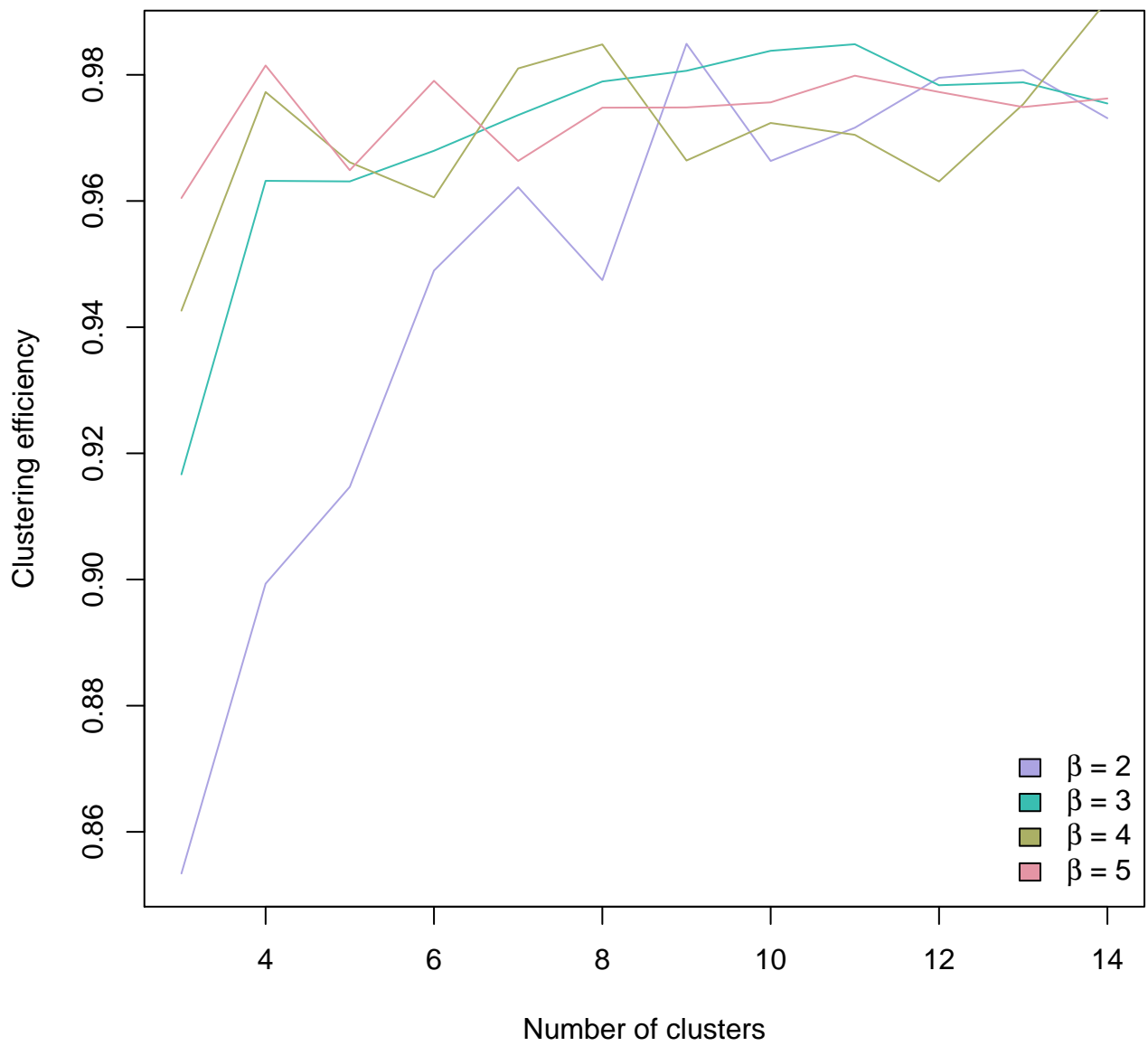

Рис. 2.7. Точність кластерування від кількості кластерів та параметру фаззифікації

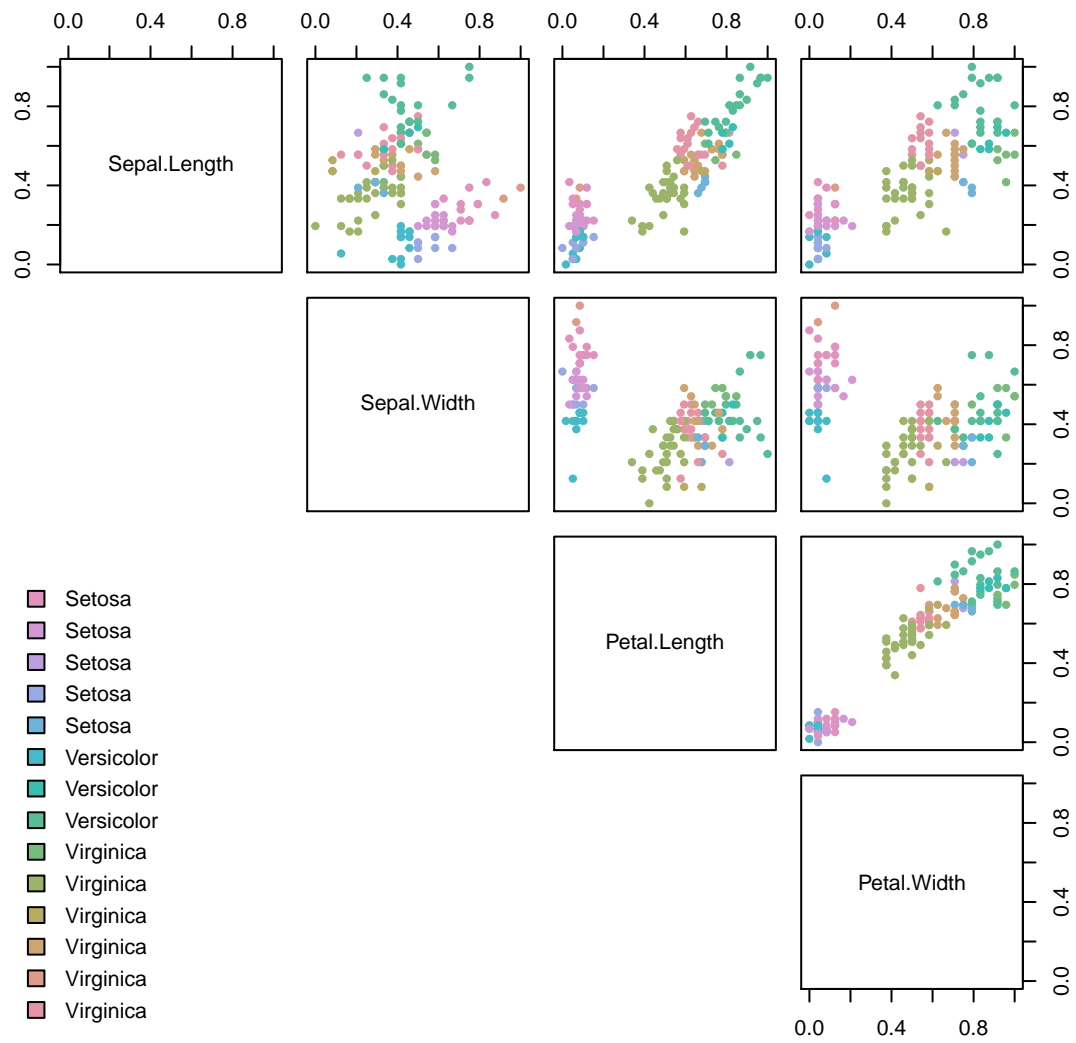

Рис. 2.8. Розкластерований датасет «Іриси Фішера» при $m = 14, \beta = 4$ (Точність кластерування – 96%)